

ODNOS NACIONALNOG I EUROPSKOG IDENTITETA I STAVOVA PREMA EUROPSKIM INTEGRACIJAMA GRAĐANA ZAGREBA I NOVOG SADA

Željka KAMENOV, Margareta JELIĆ, Aleksandra HUIĆ
Filozofski fakultet, Zagreb

Mirjana FRANCEŠKO, Vladimir MIHIĆ
Filozofski fakultet, Novi Sad

UDK: 316.644:061.2(4-67 EU)](497.5 Zagreb)
316.644:061.2(4-67 EU)](497.113 Novi Sad)

Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 31. 1. 2005.

Cilj ovog istraživanja bio je ispitati je li moguće paralelno egzistiranje nacionalnih i europskog identiteta ili su oni međusobno isključivi. U istraživanju su sudjelovali građani Hrvatske i Srbije i Crne Gore. Ispitivanje je obuhvatilo po 400 sudionika iz Zagreba i Novog Sada, oba spola, u dobi od 15 do 46 godina. Primijenjeno je nekoliko instrumenata za ispitivanje istih konstrukata: Skala nacionalnog identiteta (Cinnirella, 1997.), Skala europskog identiteta (Cinnirella, 1997.), Skala nacionalnog identiteta – NAIT (Čorkalo i Kamenov, 1998.), Skala stavova prema europskim integracijama – STEIN (Franceško i sur., 2002.). Rezultati upućuju na ortogonalni odnos nacionalnog i europskog identiteta mjerenih Cinnirellinim skalama te umjereno negativnu povezanost kad su isti konstrukti mjereni NAIT-om i STEIN-om. Potonji rezultat potvrđuje hipotezu da europski identitet i stav prema europskim integracijama nisu isti konstrukt. Dodatno su analizirani rezultati po dimenzijama primijenjenih instrumenata i njihov međusobni odnos. Sudionici iz oba uzorka imaju izraženiji nacionalni nego europski identitet, što je u skladu s očekivanjima, jer je salijentnost nacionalnog identiteta poznata i često dokumentirana posljedica poratnoga razdoblja.

Ključne riječi: nacionalni identitet, europski identitet, europske integracije, Hrvatska, Srbija

Željka Kamenov, Odsjek za psihologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu, I. Lučića 3, 10000 Zagreb, Hrvatska.
E-mail: zkamenov@ffzg.hr

UVOD

Fenomen europskog identiteta, odnosno faktori i procesi vezani uz njegovo nastajanje, posljednje su desetljeće tema mnogih radova s područja društveno-humanističkih znanosti. Kao što ističu Kirch i dr. (2001.), izgradnja zajedničkoga europskog identiteta ključno je pitanje s kojim će se Europska unija biti prisiljena suočiti u budućnosti. Proces globalizacije te formiranje Europske unije vežu uza se ideju o ukidanju pojedinačnih nacija i nacionalnih identiteta te stvaranje entiteta bez ekonomskih, političkih ili nacionalnih granica. Istodobno, svjedoci smo jačanja nacionalnih osjećaja u mnogim europskim državama (Rotschild, 1995.). Usporedno s ujedinjenjem država europskoga kontinenta u zajedničku državu, u prvi plan ponovno dolaze pitanja nacionalnih i supranacionalnih osjećaja. Je li moguće paralelno egzistiranje nacionalnih identiteta i europskog identiteta ili su oni međusobno isključivi – jedno je od novijih pitanja na koje psihologija treba pokušati odgovoriti.

U istraživanjima se određenja europskog identiteta oslanjaju prije svega na afektivnu psihološku komponentu, pa su tako najčešće definicije europskog identiteta kao osjećaja pripadnosti, odnosno privrženosti Europi (Adam i sur., 2002.; Pollack, 2000.). Cinnirella (1997.) nudi definiciju europskog identiteta operacionaliziranu na temelju teorije o socijalnom identitetu. Socijalni identitet definira se kao "onaj dio pojedinačeva pojma o sebi koji proizlazi iz znanja o njegovu članstvu u socijalnoj grupi (ili grupama) zajedno s vrijednosti i emocionalnom važnosti koje se vežu uz to članstvo" (Tajfel, 1982., 255). Prema Cinnirelli (1997.), europski identitet uključuje percipiranu važnost pripadanja Europi, socioemocionalnu konotaciju te pripadnosti i percepciju sličnosti među članovima grupe.

Risse (2003.) smatra da se ljudi razlikuju prema onome što za njih znači termin Europa, iz čega proizlazi razlikovanje Europe kao kulturnoga i povijesnoga prostora te Europske unije kao dominantnoga europskog političkog prostora. Stupanj identifikacije razlikuje se ovisno o kojoj je od navedenih konceptualizacija riječ. Druga grupa autora smatra da se europski identitet ne može odvojiti od vrijednosnih sustava i ideologija (Deflem & Pampel, 1996.; Kirch i sur., 2001.). Različiti autori slažu se da je za formiranje šire prihvaćenoga europskog identiteta ključan vrijednosni sustav orijentiran na univerzalno prihvaćene vrijednosti, kao što su ljudska prava, zaštita građanskih i socijalnih prava te pravo na samoodređenje (Deflem i Pampel, 1996.; Pollack, 2000.).

Većina radova s toga područja bavila se istraživanjem stavova prema Europi, odnosno europskim integracijama/uniji.

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 15 (2006),
BR. 4-5 (84-85),
STR. 867-890

KAMENOV, Ž. I SUR.:
ODNOS
NACIONALNOG...

Podatke dobivene u takvim radovima teško je uspoređivati, jer, kako navodi Cinnirella (1996.), stavovi prema Europskoj uniji (pravno-političkoj strukturi) ne moraju nužno biti kongruentni stavovima o europskim integracijama (difuzniji i apstraktni kulturno-politički proces). Adam i dr. (2002.) na slovenskom uzorku istražuju vezu između europskog identiteta i stavova prema Europskoj uniji, uz pretpostavku da upravo postojanje europskog identiteta omogućuje pozitivniji stav prema Europskoj uniji. U analizama ovih koncepata i drugi se autori oslanjaju na varijablu stava ili iskazane potpore prema Europskoj uniji, kako bi objasnili odnos europskog i nacionalnog identiteta, interpretirajući razlike među njima razlikama u izraženosti stava. Cinnirella (1996.) upozorava da su mjera stava i mjera identiteta dvije stvari. Dok stav prema europskim integracijama predstavlja relativno čvrsto vjerovanje s dimenzijom evaluacije, socijalna identifikacija s Europom implicira uključenje pojma o sebi i motivacijsku dimenziju s predodžbom europskoga društvenog kolektiva.

Nacionalni identitet svakako je dulje i više istraživani fenomen od europskog identiteta, no to ne znači da se autori slažu oko toga što čini nacionalni identitet i kako ga mjeriti. Prema Phinneyevoj i Rotheramu (1987.), nacionalni je identitet izraz simboličko-kognitivne i emocionalne vezanosti građana za njihovu državu, a definiran je kao svijest o pripadnosti određenoj nacionalnoj skupini koja uključuje postojanje zajedničkih vjerovanja, vrijednosti i ciljeva (prema Jelić, 2003.). Šiber (1988.) nacionalni osjećaj definira kao osjećaj pripadnosti određenoj grupi, koji je stečen procesom socijalizacije, kroz koji se prima jezik, tradicija i kultura nacionalne grupe i kroz koji se pojedinac poistovjećuje s grupnim vrijednostima i interesima te grupom u cjelini. Phinneyeva (1990.) daje pregled različitih definicija nacionalnog identiteta. Neki autori ključnim aspektom nacionalnog identiteta smatraju proces samoidentifikacije, dok drugi naglašavaju osjećaje pripadnosti i obaveze prema grupi, osjećaj zajedničkih vjerovanja i stavova ili pak stavove prema samoj nacionalnoj grupi. Neke definicije naglašavaju kulturalne aspekte, kao što su jezik, ponašanje, vrijednosti te poznavanje nacionalne povijesti. Prema Smith (1998.), nacionalni identitet ima dvostruku funkciju: ekonomsko-teritorijalno-političku funkcionalnost, koja državi osigurava resurse, teritorij i radnu snagu i koja se oslanja na racionalne procese, ali i intimnu unutrašnju funkcionalnost koja pojedincu osigurava samodefiniranje, samopoštovanje te percepciju sebe i drugih. Postavlja se pitanje mogućnosti identifikacije i odanosti svojoj etničkoj grupi i istodobno dijeljenje vrijednosti i osjećaja identifikacije sa širom, heterogenom grupom (Sidanius i sur., 1997.).

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 15 (2006),
BR. 4-5 (84-85),
STR. 867-890

KAMENOV, Ž. I SUR.:
ODNOS
NACIONALNOG...

Odnos nacionalnog i europskog identiteta može se konceptualizirati na najmanje dva načina. Može ga se zamisliti kao jednodimenzionalan kontinuum na čijem se jednom kraju nalazi ekstremna nacionalna identifikacija, a na drugom identifikacija s Europom. Takav model podrazumijeva da pojedinci s visoko izraženim nacionalnim identitetom ne mogu istodobno imati razvijen europski identitet. S obzirom na to da je pojedinac sposoban svakodnevno "žonglirati" s više socijalnih uloga istodobno, ne odričući se ni jedne (Graumann, 1983.; Brown, 2000.), smatramo da je dvodimenzionalni model pogodniji za objašnjenje ovog odnosa. Ovaj model pretpostavlja postojanje dviju dimenzija – nacionalnog i europskog identiteta – koje su međusobno nezavisne, pa pojedinac može imati visoko izražen i nacionalni i europski identitet ili bilo koju drugu kombinaciju bez odricanja.

Rasprava o odnosu europskog i nacionalnog identiteta u mnogim radovima dobiva središnje mjesto (Cinnirella, 1997.; Deflem i Pampel, 1996.; Pollack, 2000.; Dijkstra i sur., 2001.; Kirch i dr., 2001.; Medrano i Gutiérrez, 2001.; Adam i dr., 2002.; Riketta, 2002.; Risse, 2003.). Spomenuti autori slažu se da nacionalni i europski identitet postoje paralelno u svijesti pojedinca. Risse (2003.) navodi empirijske nalaze koji govore u prilog snažnoj vezi između nacionalnog i osjećaja europskog identiteta. Navodi da rezultati Eurobarometra, kao i eksperimenata iz socijalne psihologije, potvrđuju da pojedinci koji se snažno poistovjećuju s nacionalnom državom također izražavaju snažan osjećaj pripadnosti Europi. Ovu vezu možemo objasniti analogijom s "mramornim kolačem". Prema tom modelu, razne komponente nacionalnog i europskog identiteta ne samo da su u neprekidnoj interakciji i međuovisnosti nego se miješaju i isprepleću (Risse, 2003.).

Cinnirella (1997.) dobivene nalaze objašnjava pojmom vezanim uz Turnerovu teoriju samokategorizacije, koja implicira da nacionalni i europski identitet mogu postojati istodobno, pod uvjetom da su konstruirani na međusobno isključivim razinama apstrakcije (nacionalna razina nasuprot internacionalnoj razini kategorizacije). Praktički to znači da će identifikiranje s određenom grupom biti važno u ovisnosti o drugoj grupi koja je predmet usporedbe. Na primjer, nečija nacionalnost kao Hrvata važna je na razini usporedbe s Nijemcima, dok će u usporedbi s Amerikancima biti važno to što je ista osoba Europljanin.

Medrano i Gutiérrez (2001.) govore o pojmu uklopljenih (ugniježđenih) identiteta ("nested identities"). Odnos među različitim identitetima može se predstaviti koncentričnim krugovima u čijoj se jezgri nalaze identiteti nižega reda, npr. lokalni identitet, a u krajnji njegov krug smješta se europski i-

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 15 (2006),
BR. 4-5 (84-85),
STR. 867-890

KAMENOV, Ž. I SUR.:
ODNOS
NACIONALNOG...

identitet kao identitet višega reda. Na primjer, nečiji identitet kao građanina grada "a" ugniježđen je u identitet te osobe kao stanovnika regija "A", koji je opet ugniježđen u njegov identitet kao državljanina države "Alfa" i tako dalje. Kako novodi Risse (2003.), ovaj hijerarhijski model uglavnom potvrđuju rezultati anketa javnoga mišljenja. Prema teoriji salijentnosti identiteta Strykera i sur. (1994.), pojedinac će se više identificirati s onim grupama koje su u svakodnevnom životu istaknutije.

Svi navedeni modeli pretpostavljaju da se ljudi poistovjećuju s mnogim socijalnim kategorijama (Brewer, 1999.) te da ovi višestruki identiteti postoje istodobno u sklopu općenitijega fenomena pojma o sebi (Deaux, 1996.). Intenzitet identifikacije s jednom ili drugom grupom može biti različit, ali pojedinci pokazuju sklonost prihvatanju različitih socijalnih identiteta. Ovo istodobno poistovjećivanje s različitim socijalnim kategorijama argument je za preispitivanje utemeljenosti shvaćanja o isključivim kategorijama socijalnog identiteta (Franceško i sur., 2002.).

Studije koje imaju za cilj rasvijetliti vezu između nacionalnog i europskog identiteta temelje se na pojednostavljenim metodološkim postupcima ili podacima deskriptivnoga karaktera te nisu u stanju pružiti uvid u ovaj odnos ni odgovoriti na pitanja o strukturalnim komponentama i dinamičkim procesima vezanima uz fenomen identiteta. U istraživanjima nije rijetkost da se o nacionalnoj ili europskoj identifikaciji govori na temelju jedne čestice ili dviju čestica. Franceško i sur. (2002.) upozoravaju kako prilikom ispitivanja i interpretiranja ovih fenomena treba imati na umu složenost socijalnog identiteta, koja se ogleda u brojnim njegovim komponentama, kao što su: osobine pojedinca, socijalna afilijacija, socijalni stavovi, vrijednosne orijentacije, institucionalizirani oblici ponašanja i slično. Rezultati ovise o tome kako su ove dimenzije mjerene ili manipulirane te kako to utječe na zaključivanje o socijalnom identitetu (Jelić, 2003.).

Za ispitivanje nacionalnog identiteta upotrijebljene su ove skale: Helmsova skala – *White Racial Identity Attitude Inventory* (1990.), *Ethnic Identification Scale* Rosenthala i Hrynevicha (1985.), zatim Skala MEIM – Phinneyeve (1990.). Skala za ispitivanje oblika nacionalne vezanosti (Rot i Havelka, 1973.) rabila se za bivše Jugoslavije. U Republici Hrvatskoj postoje podaci za NAIT – Skalu nacionalnog identiteta (Čorkalo i Kamenov, 1998.; Jelić, 2003.).

Empirijske studije, koje imaju za cilj teorijsko razjašnjenje psihološkoga konstrukta europskog identiteta, izrazito su rijetke. Najčešće se istražuju stavovi prema Europskoj uniji, odnosno europskim integracijama (Cinnirella, 1997.; De-

flem & Pampel, 1996.; Pollack, 2000.; Kirch i dr., 2001.; Adam i sur., 2002.). Glavni nedostatak istraživanja odnosi se na operacionalizaciju objekta stava koji je jednom Europska unija, drugi put europske integracije, a ponekad Europa.

Kako se u istraživanjima odnosa nacionalnih i europskog identiteta dobivaju različiti rezultati ovisno o tome kako su oni operacionalizirani, kojim su instrumentom mjereni te koji je uzorak zahvaćen istraživanjem, u ovom smo istraživanju odlučili paralelno primijeniti nekoliko instrumenata za ispitivanje istih konstrukata. Stoga ćemo u ovom radu, uz razmatranje rezultata pod vidom odgovora na postavljene probleme, posebnu pažnju posvetiti opisu primijenjenih instrumenata i njihovoj psihometrijskoj analizi.

Glavni cilj ovog istraživanja bio je pokušati rasvijetliti odnos između nacionalnog i europskog identiteta. Sustavna istraživanja ovih konstrukata općenito su malobrojna, što posebno vrijedi za ove geografske prostore. Više autora slaže se da fenomen nacionalne identifikacije ovisi o konkretnoj naciji koja je predmet istraživanja (Phinney, 1990.; Sidanius i sur., 1997.). Građani Zagreba hrvatske nacionalnosti, te građani Novog Sada srpske nacionalnosti, predstavljaju pripadnike stvarnih nacionalnih grupa koje su većinske u pojedinoj državi. S obzirom na to da u novije vrijeme nema sustavnih istraživanja koja uspoređuju ove dvije nacionalne grupe, već sam uvid u to kakav je stupanj njihove nacionalne i europske identifikacije može postati temelj budućih istraživanja. Smatramo da će nalazi našeg istraživanja dati doprinos sve većem interesu znanstvene zajednice za istraživanje odnosa nacionalnih i europskih identiteta koji posebno raste u srednjoeuropskim i istočnoeuropskim zemljama koje su na putu pridruživanja Europskoj uniji. Stoga smo probleme ovoga istraživanja postavili ovako:

1. Razlikuju li se sudionici istraživanja iz Zagreba i Novog Sada u izraženosti nacionalnog i europskog identiteta?

2. U kakvu su međusobnom odnosu nacionalni i europski identitet i razlikuje li se taj odnos u uzorcima građana Zagreba i Novog Sada?

Pretpostavljamo da se sudionici hrvatske i srpske nacionalnosti, koji žive u svojim matičnim državama, neće razlikovati s obzirom na izraženost nacionalnog identiteta ni europskog identiteta. Na ovakvo predviđanje navode nas brojne sličnosti među ovim nacijama, kao što su slične okolnosti povijesnoga razvoja, sličan trenutačni položaj država te slična socijalna struktura njihovih građana.

U skladu s istraživanjima socijalnog identiteta (Simon i sur., 1995.; Cinnirella, 1997.; Sidanius i sur., 1997.; Medrano i Gutiérrez, 2001.) smatramo da je nacionalni identitet kod po-

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 15 (2006),
BR. 4-5 (84-85),
STR. 867-890

KAMENOV, Ž. I SUR.:
ODNOS
NACIONALNOG...

jedinca istaknutiji od europskog identiteta, jer je u svakodnevnom životu za njega relevantniji, pa predviđamo da će izraženost nacionalnog identiteta biti veća od izraženosti europskog identiteta u oba uzorka.

U pogledu međusobnog odnosa nacionalnog i europskog identiteta, polazimo od teorijskih razmatranja koja zagovaraju mogućnost istodobnoga postojanja različitih socijalnih identiteta ako se nalaze na različitim razinama apstrakcije (npr. Turner i sur., 1987.; Brown, 2000.) i pretpostavljamo da su nacionalni i europski identitet nezavisne dimenzije te da među njima postoji nulta povezanost.

METODA

Sudionici

● TABLICA 1
Struktura uzorka
(N=654)¹

Ispitivanje je obuhvatilo ukupno 800 sudionika, od čega 400 sudionika iz Hrvatske te 400 iz Srbije i Crne Gore, dobnog raspona od 15 do 46 godina. Sudionici ispitivanja stanovnici su dvaju gradskih područja: hrvatski s područja grada Zagreba, dok su srpski sudionici s područja Novog Sada. Podaci su prikupljeni na kvotnom uzorku koji je stratificiran prema tri varijable: spol, dob sudionika i stupanj obrazovanja. U konačnu analizu uključen je 361 sudionik pripadnik većinske nacije u Hrvatskoj te 293 sudionika pripadnika većinske nacije u Srbiji i Crnoj Gori. Struktura uzorka prikazana je u Tablici 1.

	Hrvati N=361 (55,2%)			Srbi N=293 (44,8%)		
Spol	m = 178 (49,3%) ž = 183 (50,7%)			m = 148 (50,5%) ž = 145 (49,5%)		
Dob	"15-25"=131 (36,3%)	"26-35"=122 (33,8%)	"36-45"=107 (29,6%)	"15-25"=101 (34,5%)	"26-35"=97 (33,1%)	"36-45"=95 (32,4%)
Obrazovanje	NSS = 86 (23,8%)	SSS = 179 (49,6%)	VSS = 94 (26%)	NSS = 42 (14,3%)	SSS = 169 (57,7%)	VSS = 82 (28%)

Postupak

¹ Važno je napomenuti da su sudionici koji su u trenutku ispitivanja bili četvrta godina studija ili absolventi uvršteni kao sudionici koji imaju višu/visoku stručnu spremu. Oni koji su u trenutku ispitivanja pohađali četvrti razred srednje škole bili su uvršteni kao sudionici koji imaju srednju stručnu spremu.

Ispitivanje je provedeno u listopadu 2003. godine kao preliminarni dio projekta "Europski i nacionalni identitet", koji se provodi u suradnji Odsjeka za psihologiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu i Odseka za psihologiju Univerziteta u Novom Sadu. Upitnik je u istom obliku primijenjen na oba poduzorka. Sudionici iz Zagreba ispunjavali su upitnik na hrvatskom jeziku, dok su sudionici iz Novog Sada ispunjavali upitnik na srpskom jeziku. U srednjim školama i na fakultetima upitnici su primijenjeni grupno u okviru redovite nastave na svim prisutnim učenicima i studentima. Zbog ne-

mogućnosti organizacije grupne primjene, odrasli su sudionici upitnike ispunjavali individualno. Ispitivanje je bilo anonimno, a sudionici ispitivanja dobili su opću uputu kojom su zamoljeni za suradnju u ispitivanju stavova građana o različitim društvenim pitanjima.

Instrumenti

U ispitivanju je primijenjeno nekoliko instrumenata: Skala nacionalnog identiteta (Cinnirella, 1997.), Skala europskog identiteta (Cinnirella, 1997.), Skala nacionalnog identiteta – NAIT (Čorkalo i Kamenov, 1998.), Skala stavova prema europskim integracijama – STEIN, 5 konativnih čestica iz MEIM skale (Phinney, 1992.) te su prikupljeni opći podaci o sudioniku.

Skale nacionalnog i europskog identiteta (Cinnirella, 1997.) Skala nacionalnog identiteta konstruirana je kao mjera britanskoga i talijanskoga nacionalnog identiteta (Cinnirella, 1997.), a autor je istu skalu primijenio kako bi provjerio izraženost europskog identiteta kod Britanaca i Talijana. Skale nacionalnog i europskog identiteta mogu se primjenjivati na bilo kojem nacionalnom uzorku uz prikladnu promjenu ključnih riječi u česticama. Na primjer, "britanski", odnosno "talijanski", za nacionalni identitet, a "europski" za europski identitet (Cinnirella, 1997.). Navedene skale prevedene su na hrvatski, odnosno srpski, jezik za potrebe ovog istraživanja.

Skale predstavljaju mjeru samoprocjene. Svaka skala sastoji se od 7 čestica. Čestice su kontinuumi od 5 stupnjeva omeđeni suprotnim kategorijama (npr. "U kojoj se mjeri osjećate bliskim ostalim pripadnicima svoje nacije/ostalim Europljanima?" nimalo blizak – izrazito blizak). Odgovori su rekodirani tako da veći rezultat na skali označuje jače izražen nacionalni, odnosno europski, identitet. Ukupni rezultat na skali jednostavan je linearna kombinacija odgovora na svih 7 čestica. Tako se mogući raspon pokazatelja izraženosti identiteta kreće od 7, koji predstavlja najmanju izraženost, do 35, koji predstavlja maksimalnu moguću izraženost.

Skala nacionalnog identiteta NAIT-K

NAIT skala nacionalnog identiteta (Čorkalo i Kamenov, 1998.) sastoji se od 27 tvrdnji odabranih tako da je povezanost svake čestice s ukupnim rezultatom veća od 0,60. Čestice su prezentirane kao skala Likertova tipa sa 5 stupnjeva slaganja, a odgovori su bodovani tako da veći rezultat upućuje na izraženiji nacionalni identitet (npr. "Smatram da sam vrlo svjestan pripadnosti svojoj naciji", "Ponosim se poviješću svog naroda"). U ranijim se istraživanjima pokazalo da je skala zasićena četirima faktorima: 1) osjećajem izražene nacionalne pripadno-

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 15 (2006),
BR. 4-5 (84-85),
STR. 867-890

KAMENOV, Ž. I SUR.:
ODNOS
NACIONALNOG...

sti, 2) nacionalizmom ili isključivom nacionalnom vezanosti, 3) odanosti naciji i 4) kozmopolitizmom.

Kako je jedan od ciljeva istraživanja bio ispitati komponente nacionalnog identiteta, a skala NAIT ne zahvaća konativnu komponentu, u ovom smo istraživanju na kraj originalne skale stavili i 5 konativnih čestica iz skale MEIM (Phinney, 1992.). Dakle, ukupan raspon mogućih rezultata na proširenoj skali koju smo nazvali NAIT-K kreće se od 32 do 160.

Skala stavova prema europskim integracijama STEIN

Skala stavova prema europskim integracijama sastavljena je dijelom od čestica preuzetih iz skale EUROID (Franceško i sur., 2002.) i prilagođenih konativnih čestica iz skale MEIM (Phinney, 1992.). STEIN se sastoji od 23 tvrdnje (npr. "Formiranje Europske Unije predstavlja put koji sve europske nacije vodi u bolju budućnost", "Stvaranje Europske unije nanosi veliku štetu nacionalnim interesima pojedinih zemalja"), izabrane tako da s ukupnim rezultatom na skali koreliraju više od 0,30, a ispituju proeuropsku orijentaciju, percepciju ujedinjene Europe kao prijateljske, stav prema tehnološkom napretku i globalizaciji te aktivnosti vezane uz europske integracije. Ispitanik na skali od 1 do 5 izražava svoj stupanj slaganja sa svakom česticom. Ukupni rezultat formira se kao zbroj odgovora na svim česticama i može se kretati od 23 do 115, s time da viši rezultat upućuje na pozitivniji stav prema europskim integracijama.

Opći podaci o sudioniku

Na kraju su o svakom sudioniku ispitivanja prikupljeni podaci o spolu, godini rođenja, radnoj aktivnosti, stupnju obrazovanja i nacionalnosti. Sudionike smo pitali i za njihovu vjeroispovijed, kao i to da na skali od 5 stupnjeva procijene koliko im je vjera važna u životu (od "uopće mi nije važna" do "izrazito mi je važna").

REZULTATI I RASPRAVA

Kako su neki od instrumenata prevedeni i prvi put upotrijebljeni, a neki posebno konstruirani za potrebe ovog istraživanja, prije nego što iznesemo i razmotrimo rezultate istraživanja osvrnut ćemo se na metrijske karakteristike primijenjenih instrumenata.

Pouzdanosti skala primijenjenih u ispitivanju pokazale su se izrazito visokima. Za Skalu nacionalnog identiteta koeficijent unutarnje konzistencije (Cronbach α) iznosi 0,86, dok za Skalu europskog identiteta iznosi 0,82. Skala stavova prema europskim integracijama (STEIN) također ima visoku pouzdanost, $\alpha = 0,88$. Najviši koeficijent, $\alpha = 0,94$, dobiven je za

Skalu nacionalnog identiteta (NAIT-K). S obzirom na visoke koeficijente unutarnje konzistencije, za svaku je skalu formiran ukupni rezultat.

Diskriminativna valjanost ispitana je koeficijentima korelacije pojedinih čestica s ukupnim rezultatom na skalama nacionalnog i europskog identiteta koji su se pokazali izrazito zadovoljavajućima, a kreću se u rasponu od 0,46 do 0,82 na uzorku ispitanika hrvatske te od 0,59 do 0,79 na uzorku ispitanika srpske nacionalnosti. Koeficijenti za Skalu nacionalnog identiteta NAIT-K kreću se u rasponu od 0,34 do 0,82 za ispitanike hrvatske te od 0,31 do 0,84 za ispitanike srpske nacionalnosti. U Skalu stavova prema europskim integracijama STEIN uključene su samo one čestice koje su relativno visoko korelirale s ukupnim rezultatom, pa se koeficijenti kreću od 0,38 do 0,70 za ispitanike hrvatske te od 0,38 do 0,73 za ispitanike srpske nacionalnosti. Svi koeficijenti pokazali su se značajnima uz 1% rizika.

Metodom glavnih komponenata provjerena je faktorska struktura svih primijenjenih instrumenata zasebno na svakom nacionalnom poduzorku, kako bi se utvrdila njezina stabilnost. Rezultati su pokazali sličnost faktorskih struktura u oba nacionalna poduzorka.

Potvrđena je jednodimenzionalna struktura skala nacionalnog i europskog identiteta (Cinnirella, 1997.). Na uzorku građana Zagreba generalni faktor objašnjava 55,3% varijance nacionalnog identiteta te 44,9% varijance europskog identiteta, dok na uzorku građana Novog Sada postotak objašnjene varijance iznosi 56,8% za nacionalni identitet, odnosno 52,3% za europski.

Za Skalu nacionalnog identiteta NAIT-K na hrvatskom je uzorku dobiveno pet faktora koji objašnjavaju 58% ukupne varijance, dok taj postotak na uzorku sudionika srpske nacionalnosti iznosi 57%. Iako broj faktora odgovara očekivanjima, njihova se struktura razlikuje od one dobivene u ranijem istraživanju na sličnom uzorku (Čorkalo i Kamenov, 1998.). Kako je i u istraživanju koje je provela Jelić (2003.) dobivena različita faktorska struktura NAIT skale, čini se da ova skala nema stabilnu faktorsku strukturu, pa nije opravdano rezultate izražavati po faktorima, odnosno komponentama. S druge strane, skala ima visoku unutarnju konzistenciju, pa smo stoga odlučili uzeti ukupan rezultat na ovoj skali kao pouzdanu mjeru nacionalnog identiteta.

Za Skalu stavova prema europskim integracijama STEIN na hrvatskom uzorku dobivena su četiri faktora, koji zajedno objašnjavaju 52% ukupne varijance. Svi faktori imaju zadovoljavajuću pouzdanost tipa unutarnje konzistencije. Proeuropska orijentacija prvi je faktor koji se odnosi na podršku

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 15 (2006),
BR. 4-5 (84-85),
STR. 867-890

KAMENOV, Ž. I SUR.:
ODNOS
NACIONALNOG...

europskim integracijama, a objašnjava 14% ukupne varijance (Cronbach $\alpha = 0,79$). Konativna komponenta stava prema europskim integracijama drugi je faktor koji objašnjava dodatnih 14% varijance (Cronbach $\alpha = 0,76$). Čestice koje se odnose na ujedinjenu Europu kao ugrožavajući faktor definiraju treći faktor, Percepcija ujedinjene Europe kao prijeteće, a objašnjavaju još 12% varijance (Cronbach $\alpha = 0,77$). Četvrti faktor, koji objašnjava 11% varijance obuhvaća čestice koje se odnose na utjecaj suvremenih tehnologija te je nazvan Negativan stav prema tehnološkom napretku (Cronbach $\alpha = 0,75$). Ovakva faktorska struktura potvrđena je i na uzorku sudionika srpske nacionalnosti. Ukupan postotak objašnjene varijance za ovaj poduzorak iznosi 53%. Pouzdanost pojedinih komponenti dobivena na ovom uzorku također je slična onoj na poduzorku sudionika hrvatske nacionalnosti (Cronbach α koeficijenti za pojedine komponente kreću se od 0,82 do 0,75). Kako je riječ o vrlo jasnoj i interpretabilnoj faktorskoj strukturi potvrđenoj na oba poduzorka, pri čemu je ukupna varijanca rezultata podjednako razdijeljena na četiri faktora, odlučili smo faktore tretirati kao zasebne komponente i za svakoga sudionika izraziti rezultat na svakoj od njih. Pritom visok rezultat na prve dvije komponente upućuje na pozitivan stav prema europskim integracijama, a visok rezultat na trećoj i četvrtoj komponenti na negativan stav. Osim toga, zbog visoke unutarnje konzistencije skale, moglo se izračunati i ukupan rezultat na skali kao mjera stava prema europskim integracijama. U tom su slučaju odgovori na svim česticama kodirani u smjeru pozitivnoga stava.

Izraženost europskog i nacionalnog identiteta

Na temelju prosječnih vrijednosti možemo zaključiti da sudionici u našem istraživanju na obje mjere nacionalnog identiteta iskazuju umjereno visoko izražen nacionalni identitet, što je u skladu s našim očekivanjima. Distribucije rezultata na oba uzorka blago su asimetrične u smjeru viših vrijednosti. Ovakvi rezultati konzistentni su s podacima iz literature. Cinnirella (1997.), koji se koristio identičnim skalama na uzorcima talijanskih i britanskih ispitanika, također je dobio rezultate koji su nešto malo viši od prosjeka skale. Nacionalna identifikacija Španjolaca također je nešto viša od središnje točke skale (Medrano i Gutiérrez, 2001.). Na hrvatskom uzorku iste rezultate dobile su i Čorkalo i Kamenov (1998.) u svojem istraživanju nacionalnog identiteta u kojem su primijenile NAIT skalu. Istraživanja hrvatskoga nacionalnog ponosa (Ferić, 2002.; Ferić i Burušić, 2004.) navode slične rezultate. U istraživanju što ga je provela Jelić (2003.) rezultati su upućivali na znatno izraženiji osjećaj pripadnosti vlastitoj naciji nego što je dobi-

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 15 (2006),
BR. 4-5 (84-85),
STR. 867-890

KAMENOV, Ž. I SUR.:
ODNOS
NACIONALNOG...

ven u našem istraživanju. No u tom istraživanju sudionici su bili stanovnici Vukovara, koji su tijekom rata doživjeli više stresnih događaja i koji žive u zajednici u kojoj je nacionalna pripadnost salijentna u svakodnevnim aktivnostima, pa je to čimbenik koji je vjerojatno djelovao na izraženost nacionalnog identiteta.

Instrument	Mogući raspon	Zagreb		Novi Sad		t	p
		M	σ	M	σ		
Nacionalni identitet	7-35	25,14	5,45	25,01	5,91	,303	0,762
Europski identitet	7-35	21,96	5,18	20,85	6,26	2,455	0,014
NAIT-K	32-160	99,20	22,14	101,77	22,84	-,381	0,168
STEIN	30-150	64,31	12,58	68,22	15,15	-3,465	0,001
Proeuropska orijentacija	8-40	22,48	5,22	24,61	6,41	-4,608	0,001
Percepcija ujedinjene Europe kao prijetnje	6-30	15,98	4,30	16,45	4,76	-1,301	0,194
Stav prema tehnološkom napretku	4-20	11,01	3,32	11,21	3,79	-,713	0,476
Konativna komponenta	6-30	14,88	3,92	15,94	4,84	-3,073	0,002

❶ TABLICA 2
Aritmetičke sredine i standardne devijacije ispitivanih varijabli na sudionicima hrvatske i srpske nacionalnosti te značajnost razlika s obzirom na nacionalnost

Rezultati na skali europskog identiteta kreću se oko srednje vrijednosti na skali. I drugi autori navode slične rezultate, pa tako Cinnirella (1997.), koristeći se istom skalom, dobiva nalaze koji upućuju na umjereno izražen europski identitet i građana britanske i građana talijanske nacionalnosti. Medrano i Gutiérrez (2001.), istražujući različite vrste identiteta na španjolskom uzorku, također dobivaju prosječno izraženu identifikaciju s Europom. Na prostoru Republike Srbije i Crne Gore u istraživanju koje je uključilo 2860 sudionika s cijeloga teritorija skalom europskog identiteta EUROID dobiveni su slični rezultati. Europski identitet prosječno je izražen ($M=110,3$, $SD=21,7$, $TR=36-180$) sa 1,8% sudionika koji imaju ekstremno nizak europski identitet, 21% nizak, 50,5% srednje izražen europski identitet, 23,9% visoko izražen, a njih 2,8% ekstremno izražen europski identitet (Franceško i sur., 2004.). Rezultati Eurobarometra iz 1999. godine pokazuju kako među državama Europske unije postoje velike razlike u postotku pojedinaca koji se osjećaju Europljanima (npr. samo 1% Grka do čak 20% stanovnika Luksemburga).

Prosječni rezultati na skali STEIN pomaknuti su prema nižim vrijednostima ($M_H=64,31$; $M_S=68,22$), što upućuje na zaključak da sudionici u našem istraživanju imaju blago negativan stav prema europskim integracijama. Drugim riječima, iako se građani Zagreba i Novog Sada donekle osjećaju Europljanima i identificiraju se s Europom, oni ne podržavaju ideju o ujedinjenoj Europi, odnosno nemaju u isti mah pozitivan stav prema europskim integracijama, kakav bismo mogli očekivati.

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 15 (2006),
BR. 4-5 (84-85),
STR. 867-890

KAMENOV, Ž. I SUR.:
ODNOS
NACIONALNOG...

kivati. Ispitivanja stavova prema Europskoj uniji nisu u skladu s dobivenim nalazima. Prema rezultatima osmoga vala ispitivanja javnoga mišljenja o stavovima građana Hrvatske prema EU (Ministarstvo za europske integracije, 2004.), tri četvrtine građana ima pozitivno mišljenje o EU. Moguće objašnjenje različitih nalaza leži u samim mjerama koje su upotrijebljene u istraživanjima. Skala STEIN sastoji se od komponenta od kojih su neke direktna mjera toga stava, dok se druge odnose na strah od tehnološkoga napretka, globalizacije i slično (uz iznimku komponente proeuropske orijentacije). Stoga će analiza rezultata po komponentama skale STEIN dati jasniju sliku o tome zašto je stav naših sudionika prema europskim integracijama blago negativan.

Razlike u izraženosti nacionalnog i europskog identiteta s obzirom na nacionalnu pripadnost ispitanika

Poznato je da je pripadnost grupi važan dio identiteta svakoga pojedinca, stoga nije čudno što je u oba poduzorka nacionalni identitet sudionika podjednako visoko izražen, tj. sudionici izvještavaju o osjećaju pripadnosti svojoj nacionalnoj grupi. Istu razinu izraženosti nacionalnog identiteta dobili su i drugi istraživači u Europi (Cinnirella, 1997.; Medrano i Gutiérrez, 2001.; McManus-Czubińska i sur., 2003.).

Što se pak tiče europskog identiteta, rezultati pokazuju da se ove dvije nacije značajno razlikuju u svojoj identifikaciji s Europom i upućuju na nešto izraženiji europski identitet pripadnika hrvatske nacionalnosti ($M_H=21.96$; $M_S=20.85$). Međutim, ta je razlika vrlo mala i iznosi tek jedan bod na skali od 7 do 35, pa zapravo možemo govoriti o podjednakoj identifikaciji s Europom kod pripadnika obiju nacija. To nije iznenađujući rezultat ako uzmemo u obzir da skala mjeri stupanj identifikacije s Europom, a ne Europskom unijom. Hrvatska, odnosno Srbija i Crna Gora, istodobno su i europske zemlje, pa će se njihovi građani osjećati i Europljanima.

Međutim, na skali STEIN, koja mjeri stav prema europskim integracijama, građani Novog Sada pokazuju pozitivniji stav prema EI od građana Zagreba ($M_H=64.31$; $M_S=68.22$). Kako se skala STEIN sastoji od 4 supskale koje mjere različite komponente stava prema EI, rezultati na toj skali dodatno su analizirani i po komponentama skale. Proeuropska orijentacija umjereno je izražena na cjelokupnom uzorku. Pri tome sudionici srpske nacionalnosti imaju nešto izraženiju Proeuropsku orijentaciju od pripadnika hrvatske nacionalnosti ($M_H=22.48$; $M_S=24.61$).

Rezultati također pokazuju da sudionici srpske nacionalnosti imaju nešto izraženiju Konativnu komponentu stava prema europskim integracijama od sudionika hrvatske nacio-

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 15 (2006),
BR. 4-5 (84-85),
STR. 867-890

KAMENOV, Ž. I SUR.:
ODNOS
NACIONALNOG...

nalnosti ($M_H=14.88$; $M_S=15.94$), što je u skladu s njihovom izraženijom proeuropskom orijentacijom. Međutim, treba istaknuti kako je zapravo konativna komponenta nisko izražena u našem uzorku. Drugim riječima, sudionici u našem istraživanju nisu posebno skloni aktivno se uključiti u aktivnosti kojima bi cilj bio približiti njihovu nacionalnu grupu Europskoj zajednici. Kako je europski identitet sudionika u našem uzorku umjereno izražen, ne začuđuje što sudionici našeg istraživanja nemaju tendenciju aktivnije se uključiti u organizacije ili aktivnosti koje se bave europskim integracijama.

U preostale dvije komponente nema razlika s obzirom na nacionalnost sudionika, pa ćemo razmatrati rezultate dobivene na cijelom uzorku. Prosječni rezultati na ove dvije komponente upućuju na zaključak da su sudionici ovog istraživanja donekle skloni percipirati Europu kao prijatnu ($M=16,19$) te da imaju blago negativan stav prema tehnološkom napretku ($M=11,10$).

Možemo zaključiti kako razlike u stavu prema europskim integracijama između pripadnika hrvatske i srpske nacionalnosti u našem uzorku proizlaze iz razlika na samo dvije komponente skale STEIN, točnije na komponenti proeuropske orijentacije i na konativnoj komponenti. Međutim, važno je istaknuti kako su čak i te dobivene razlike vrlo male, pa smatramo opravdanim govoriti o podjednako izraženom blago negativnom stavu prema europskim integracijama u oba poduzorka.

Međuodnos komponenti skale stavova prema europskim integracijama

Zanimljivo je provjeriti i međuodnos četiriju komponenti stava prema europskim integracijama. Iz Tablica 3 i 4 može se vidjeti da je struktura komponenata jednaka u oba poduzorka, unatoč razlikama između pripadnika hrvatske i srpske nacionalnosti. Prilikom analize rezultata po komponentama zadržan je originalni smjer rezultata, tako da veći rezultat na komponentama Proeuropske orijentacije i Konativnoj komponenti znače i pozitivniji stav prema europskim integracijama, dok veći rezultat na komponentama Negativni stav prema tehnološkom napretku i Percepcija Europe kao prijatne upućuje na negativniji stav prema europskim integracijama.

● TABLICA 3

Korelacije među pojedinim komponentama Skale stavova prema europskim integracijama – STEIN za sudionike srpske nacionalnosti ($N=293$)

Sudionici srpske nacionalnosti	1.	2.	3.	4.
1. Proeuropska orijentacija		-,558**	-,211**	,637**
2. Percepcija prijatne			,496**	-,359**
3. Stav prema tehnološkom napretku				-,160**
4. Konativna komponenta stava				

*značajno na .001

Sudionici hrvatske nacionalnosti	1.	2.	3.	4.
1. Proeuropska orijentacija		-,533**	-,311**	,505**
2. Percepcija prijetnje			,507**	-,279**
3. Stav prema tehnološkom napretku				-,206**
4. Konativna komponenta stava				

*značajno na .001

TABLICA 4
Korelacije među pojedinim komponentama Skale stavova prema europskim integracijama – STEIN za sudionike hrvatske nacionalnosti (N=361)

Proeuropska orijentacija visoko je negativno povezana s Percepcijom Europe kao prijetnje, a visoko pozitivno s Konativnom komponentom. Drugim riječima, što je stav sudionika prema europskim integracijama pozitivniji, to su spremniji djelovati kako bi potaknuli te promjene ili iskazali svoj pozitivni stav, a time manje Europu percipiraju kao prijetnju svom nacionalnom identitetu. Istraživanje S. Careya (2002.), u kojem je upotrijebljena varijabla podrške Europskoj uniji, također nalazi negativnu vezu između percepcije prijetnje i stupnja podrške EU. No iako obje te supskale pokazuju visoku korelaciju s Proeuropskom orijentacijom, međusobno su tek nisko povezane, što znači da su im u podlozi različiti čimbenici. Konkretno, pojedinac koji Europu uopće ne doživljava kao prijetnju ne mora nužno i pokazivati tendenciju da aktivno sudjeluje u uključivanju svoje nacije u proces europskih integracija.

Niska povezanost Proeuropske orijentacije s Negativnim stavom o tehnološkom napretku posebno ne iznenađuje. To zapravo znači da osobe koje nisu sklone tehnološkom napretku i boje se globalizacije ujedno nisu sklone europskim integracijama. Međutim, Negativan stav prema tehnološkom napretku visoko je povezan s Percepcijom Europe kao prijetnje, koja je istodobno visoko povezana s Proeuropskom orijentacijom. Taj nalaz sugerira da stav prema tehnološkom napretku i percepcija Europe kao prijetnje imaju zajednički dio varijance koji se odnosi na strah od novog, npr. od tehnologije, od globalizacije, ali da stav prema tehnološkom napretku nema snažnu izravnu vezu s orijentacijom prema Europi, dok se komponenta Percepcija Europe kao prijetnje odnosi baš na Europu, pa je povezanost s Proeuropskom orijentacijom stoga visoka. U istraživanju koje je imalo za cilj identificirati prediktore stava podrške prema Europskoj uniji, provedenom na sudionicima iz zemalja članica EU, dobiveni rezultati upućuju na Percepciju prijetnje (posebno vezanu uz socijalni sustav i religiju) kao najsnažniji prediktor (McLaren, 2002.).

Konačno, Konativa komponenta stava prema europskim integracijama visoko je povezana samo s Proeuropskom orijentacijom, dok je sa svim ostalim komponentama umjereno nisko povezana. Budući da se čestice konativne komponente

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 15 (2006),
BR. 4-5 (84-85),
STR. 867-890

KAMENOV, Ž. I SUR.:
ODNOS
NACIONALNOG...

odnose isključivo na aktivnosti vezane za približavanje Europskoj zajednici, ne začuđuje što je povezanost visoka upravo s Proeuropskom orijentacijom, nešto niža i negativna s Percepcijom Europe kao prijetnje, dok negativan Stav prema tehnološkom napretku tek nisko pozitivno korelira s ovom komponentom.

Odnos nacionalnog i europskog identiteta

Jedan od problema ovog istraživanja bio je dobiti uvid u odnos između ispitivanih varijabli. Stoga smo izračunali korelaciju između ukupnih rezultata na upotrijebljenim skalama. U Tablicama 5 i 6 vide se koeficijenti korelacije za pojedine mjere nacionalnog i europskog identiteta, odnosno stavova prema europskim integracijama.

Dvije mjere nacionalnog identiteta međusobno koreliraju izrazito visoko na oba poduzorka. Ovaj rezultat ne začuđuje s obzirom na to da je riječ o dvije mjere istoga fenomena. Između mjere europskog identiteta i stavova prema europskim integracijama na oba poduzorka dobivena je umjerena pozitivna korelacija. Pojedinci koji imaju viši rezultat na Skali europskog identiteta iskazuju pozitivnije stavove na STEIN-u. Carey (2002.) u svom istraživanju također navodi kako je veća privrženost Europi povezana s pozitivnijim stavovima prema Europskoj uniji. Čini se logičnim da oni koji proces europskih integracija vide pozitivno imaju i viši europski identitet, no pitanje kauzalnog odnosa među ovim varijablama ostaje neodgovoreno.

Koeficijent korelacije između ukupnoga rezultata na skali nacionalnog i skali europskog identiteta pokazao je da nema statistički značajne povezanosti između ove dvije mjere. Tako na uzorku hrvatskih ispitanika koeficijent korelacije iznosi 0,014 ($p > 0,05$), dok na uzorku srpskih ispitanika iznosi 0,049 ($p > 0,05$). Ovakav rezultat u skladu je s našom početnom hipotezom o ortogonalnosti ovih dviju dimenzija. On govori u prilog činjenici da pojedinac može imati bilo koju kombinaciju rezultata na dvije upotrijebljene skale, npr. netko može imati visok nacionalni identitet, a istodobno nizak europski, dok drugi pojedinac može imati oba identiteta visoko izražena. Huici i sur. (1997.) u istraživanju škotskog i europskog identiteta također dobivaju nultu korelaciju.

Nalaz koji potpuno ne potvrđuje ovu pretpostavku jest značajan koeficijent korelacije dobiven među Skalom europskog identiteta i Skalom nacionalnog identiteta – NAIT-K na poduzorku sudionika srpske nacionalnosti. Veličina korelacije pokazuje da je riječ o izrazito maloj povezanosti ($r = -.184$, $p < 0,01$), dok njezin smjer upućuje na to da će sudionici srpske nacionalnosti koji imaju visok nacionalni identitet vjero-

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 15 (2006),
BR. 4-5 (84-85),
STR. 867-890

KAMENOV, Ž. I SUR.:
ODNOS
NACIONALNOG...

jatnije imati nizak europski identitet. Međutim, može se reći da je 3,4% zajedničke varijance praktički zanemariv postotak te da je njegova značajnost vjerojatna posljedica veličine našeg uzorka. Na uzorku sudionika hrvatske nacionalnosti povezanost među istim varijablama nije statistički značajna ($r = -0,096$, $p > 0,05$), što ide u prilog polaznoj pretpostavci.

Ovakav nalaz još jednom potvrđuje zaključak mnogih istraživanja koja pokazuju da je nacionalni identitet pojava koja izrazito ovisi o načinu mjerenja. Skala nacionalnog identiteta (Cinnirella, 1997.) i Skala nacionalnog identiteta – NAIT-K razlikuju se s obzirom na formu, ali i s obzirom na sadržaj svojih čestica. Dok se čestice na Cinnirellinoj skali odnose uglavnom na percepciju i važnost pripadnosti vlastitoj naciji, NAIT-K ispituje nacionalni identitet preko stupnja slaganja s različitim brojem tvrdnji koje svojim sadržajem upućuju na izrazitu nacionalnu pripadnost, isključivu nacionalnu vezanost, kulturni i povijesni aspekt nacionalnog identiteta te kozmopolitizam (Čorkalo i Kamenov, 1998.). Tvrdnje koje se odnose na tzv. isključivu nacionalnu vezanost upućuju na ekstremne oblike nacionalne identifikacije (npr. "Tako je moj narod malobrojan, u njemu ima puno više sposobnih ljudi nego u drugim narodima"), koji po svojoj definiciji isključuju postojanje bilo koje druge vrste identiteta. U sličnom istraživanju na poljskom uzorku McManus-Czubińska i sur. (2003.) dobili su nalaze koji pokazuju da se pojedinci s visokim osjećajem privrženosti naciji te većim nacionalnim ponosom identificiraju isključivo s poljskom nacijom, odbacujući pri tome europski identitet. Sličan nalaz dobili su i Huici i sur. (1997.) na uzorku sudionika s andaluzijskim identitetom. S obje mjere nacionalnog identiteta, na oba poduzorka, STEIN korelira negativno. Koeficijenti korelacije za poduzorak sudionika hrvatske nacionalnosti (Skala nacionalnog identiteta, $r = -,353$, $p < 0,01$; Skala nacionalnog identiteta – NAIT-K, $r = -,422$, $p < 0,01$), odnosno za poduzorak sudionika srpske nacionalnosti (Skala nacionalnog identiteta, $r = -,312$, $p < 0,01$; Skala nacionalnog identiteta – NAIT-K, $r = -,449$, $p < 0,01$) upućuju na umjerenu povezanost. Razlog većoj veličini povezanosti STEIN-a s NAIT-K u odnosu na drugu upotrijebljenu Skalu nacionalnog identiteta opet se može naći u vrsti i sadržaju čestica na ove dvije skale. Kao što je spomenuto, dio čestica na skali NAIT-K odnosi se na izrazitu važnost nacionalnog identiteta za pojedinca (npr. "Izrazito mi je važna pripadnost mojoj naciji") i isključivu nacionalnu vezanost (npr. "Dobar pripadnik naše nacije ne bi se smio družiti s našim neprijateljima"). Čini se logičnim da će osoba koja se slaže s tvrdnjama ovakve vrste biti zatvorena i negativna prema procesu europskih integracija. Do istoga nalaza dolazi i Carey (2002.) na podacima dobivenim Eurobaro-

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 15 (2006),
BR. 4-5 (84-85),
STR. 867-890

KAMENOV, Ž. I SUR.:
ODNOS
NACIONALNOG...

■ **TABLICA 5**
Povezanost različitih
mjera nacionalnog i
europskog identiteta te
stavova prema europ-
skim integracijama za
sudionike srpske na-
cionalnosti (N=293)

Sudionici srpske nacionalnosti	1.	2.	3.	STEIN
1. Nacionalni identitet		,766**	,049	-,312**
2. NAIT-K			-,184**	-,449**
3. Europski identitet				,529**

*značajno na .001

Sudionici hrvatske nacionalnosti	1.	2.	3.	STEIN
1. Nacionalni identitet		,772**	,014	-,353**
2. NAIT-K			-,096	-,422**
3. Europski identitet				,445**

*značajno na .001

■ **TABLICA 6**
Povezanost različitih
mjera nacionalnog i
europskog identiteta te
stavova prema europ-
skim integracijama za
sudionike hrvatske na-
cionalnosti (N=361)

metrom. Ovi nalazi u skladu su i s podacima iz literature, koji pokazuju da pojedinci s isključivom nacionalom identifikacijom odbacuju strane kulture i ljude (Čorkalo i Kamenov, 2003.; McManus-Czubińska i sur., 2003.).

Naši nalazi pokazuju kako isključiva mjera stavova prema europskim integracijama i općenitija mjera europskog identiteta ipak jesu dvije različite mjere, što ima implikacije i na buduća istraživanja i na interpretaciju rezultata sadašnjih istraživanja. Neopravdano je na temelju rezultata na skali stavova govoriti o identitetu bilo koje vrste, a još manje na temelju ovakve mjere zaključivati o odnosu između nacionalnog i europskog identiteta.

Zanimala nas je i povezanost između ispitivanih varijabli i pojedinih komponenata stava prema europskim integracijama. Kako se pokazalo da se rezultati na nekim mjerama razlikuju s obzirom na nacionalnu pripadnost sudionika, izračunali smo Pearsonove koeficijente korelacije posebno na poduzorku sudionika hrvatske, a posebno na poduzorku sudionika srpske nacionalnosti. Iz Tablica 7 i 8 vidi se da su odnosi među varijablama slični u oba poduzorka.

U skladu s očekivanjima, europski identitet najsnažnije je povezan s komponentama STEIN-a, koje su zapravo mjere stava prema europskim integracijama. Dakle, sudionici koji imaju izraženiji europski identitet i u većoj se mjeri osjećaju stanovnicima Europe ujedno imaju i pozitivniji stav prema europskim integracijama.

Europski identitet najsnažnije je povezan s komponentama Proeuropske orijentacije i Konativnom komponentom. I-pak treba naglasiti da je ta povezanost umjereno visoka, pa možemo zaključiti da su različiti čimbenici u podlozi osjećaja pripadnosti Europi i pozitivnom stavu prema europskim integracijama. Što se tiče nacionalnog identiteta, on pokazuje relativno niske negativne korelacije s te dvije komponente

STEIN-a (na uzorku srpske nacionalnosti korelacija s Konativnom komponentom nije statistički značajna).

Sudionici srpske nacionalnosti	Proeuropska orijentacija	Percepcija prijetnje	Negativan stav prema tehnološkom napretku	Konativna komponenta stava
Nacionalni identitet	-,289**	,325**	,187**	-,093
NAIT-K	-,415**	,456**	,298**	-,148*
Europski identitet	,486**	-,330**	-,151*	,534**

*značajno na .001; **značajno na .05

Sudionici hrvatske nacionalnosti	Proeuropska orijentacija	Percepcija prijetnje	Negativan stav prema tehnološkom napretku	Konativna komponenta stava
Nacionalni identitet	-,260**	,364**	,246**	-,151**
NAIT-K	-,322**	,466**	,292**	-,116*
Europski identitet	,385*	-,296**	-,234**	,367**

*značajno na .001; **značajno na .05

TABLICA 7
Korelacije komponenti Skale stavova prema europskim integracijama (STEIN) te drugih mjera nacionalnog (NAIT-K, Skala nacionalnog identiteta) i europskog identiteta (Skala europskog identiteta) za sudionike srpske nacionalnosti (N=293)

TABLICA 8
Korelacije komponenti Skale stavova prema europskim integracijama (STEIN) te drugih mjera nacionalnog (NAIT-K, Skala nacionalnog identiteta) i europskog identiteta (Skala europskog identiteta) za sudionike hrvatske nacionalnosti (N=361)

Izraženost europskog identiteta relativno je nisko negativno povezana s Percepcijom Europe kao prijetnje, dok izraženost nacionalnog identiteta umjereno pozitivno korelira s tom komponentom. Drugim riječima, sudionici koji Europu ne doživljavaju kao prijetnju svom nacionalnom identitetu imaju izraženiji europski identitet. S druge strane, sudionici s visoko izraženim nacionalnim identitetom skloniji su ujedinjenju Europu doživjeti kao prijetnju svom nacionalnom identitetu, pa im je europski identitet nisko izražen.

Pozitivan stav prema tehnološkom napretku i prema globalizaciji također je nisko pozitivno povezan s europskim identitetom, što upućuje na zaključak da se ljudi koji se boje novih tehnologija i globalizacije istodobno boje i velikih političkih zajednica poput Europske zajednice, jer je i to svojevrsan oblik globalizacije i podrazumijeva tehnološki napredak. U isti mah ti su pojedinci skloniji doživljavati sebe kroz tradicionalnije skupine, poput nacionalnih, pa imaju to izraženiji nacionalni identitet što je njihov stav prema tehnološkom napretku negativniji.

ZAKLJUČCI

U istraživanju provedenom na sudionicima hrvatske i srpske nacionalnosti iz Zagreba, odnosno Novog Sada, dobiveni rezultati uglavnom potvrđuju polazne pretpostavke autora. U obje skupine sudionika nacionalni je identitet umjereno viso-

ko izražen, a među njima nema statistički značajne razlike u izraženosti nacionalnog identiteta. U skladu s rezultatima dobivenim na sudionicima drugih nacionalnosti (npr. britanske, talijanske), europski identitet obiju grupa sudionika prosječno je izražen, pri čemu je europski identitet pripadnika hrvatske nacionalnosti nešto izraženiji. Stav prema europskim integracijama (mjereno skalom STEIN) pokazao se kao složena varijabla, pa se razlike između poduzoraka vide na komponentama "proeuropska orijentacija" i "konativna komponenta". Na obje ove komponente sudionici iz Novog Sada imaju nešto više rezultate. Potvrdila se i naša pretpostavka o ortogonalnosti nacionalnog i europskog identiteta, što pokazuje da se oni mogu promatrati kao dvije nezavisne dimenzije.

Različiti fenomeni vezani uz socijalnu identifikaciju izrazito ovise o samom predmetu istraživanja, operacionalizaciji i načinu mjerenja konstrukta, uzorku na kojem se istražuje, pa čak i načinu analize podataka. Imajući navedenu činjenicu na umu, nalaze iznesene u ovom radu treba tretirati izrazito ovisno o kontekstu u kojem su podaci prikupljeni. Tako ovaj rad ne može pružiti odgovore reprezentativne za cijelu populaciju ni odgovore vezane bilo za dinamiku nacionalnog/europskog identiteta bilo njihova međusobnog odnosa, što su sve ograničenja koja se mogu izbjeći drugačijom konceptualizacijom istraživanja.

Od posebnog interesa bit će pratiti promjene u izraženosti nacionalnog i europskog identiteta u Hrvatskoj nakon pripajanja Europskoj uniji. U buduća istraživanja treba uključiti još neke varijable koje bi se mogle pokazati medijatorima te posljedično rasvijetliti odnos nacionalnog i europskog identiteta. S obzirom na to da se i najčešće spominju u istraživanjima ovih fenomena, smatramo da su osobno i kolektivno samopoštovanje, vrste vrijednosne orijentacije te percepcija Europe kao ugrožavajućega faktora najvjerojatnije varijable.

Dobiveni nalaz koji govori u prilog ortogonalnosti ovih dviju dimenzija pruža samo odgovor na pitanje o odnosu, dok uvjeti pod kojima će se izraziti više europski, odnosno nacionalni, identitet te varijable koje mogu objasniti različite kombinacije ovih dviju vrsta socijalnog identiteta ostaju kao mogući ciljevi budućih istraživanja.

LITERATURA

Adam, F., Hafner-Fink, M. & Uhan, S. (2002.), Public Conceptions and Images of the European Union: The Case of Slovenia, *Innovation*, 15 (2): 133-147.

Brewer, M. B. (1999.), Multiple Identities and identity transitions: Implications for Hong Kong, *International Journal of Intercultural Relations*, 23 (2): 187-197.

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 15 (2006),
BR. 4-5 (84-85),
STR. 867-890

KAMENOV, Ž. I SUR.:
ODNOS
NACIONALNOG...

Brown, R. (2000.), Social identity theory: past achievements, current problems and future challenges, *European Journal of Social Psychology*, 30 (6): 745-779.

Carey, S. (2002.), Undivided Loyalties, Is National Identity an Obstacle to European Integration, *European Union Politics*, 3 (4): 387-413.

Cinnirella, M. (1996.), Social identity perspectives on European integration. U: G. Breakwell & E. Lyons (ur.), *Changing European Identities*. Oxford: Butterworth-Heinemann.

Cinnirella, M. (1997.), Towards a European identity? Interactions between the national and European social identities manifested by university students in Britain and Italy, *British Journal of Social Psychology*, 36 (1): 19-31.

Čorkalo, D. i Kamenov, Ž. (1998.), *Nacionalni identitet i međunarodna tolerancija*, Izvještaj s VIII. Ljetne psihologijske škole, Odsjek za psihologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu.

Čorkalo, D. i Kamenov, Ž. (2003.), National identity and social distance: Does ingroup loyalty lead to outgroup hostility?, *Review of Psychology*, 10 (2): 85-94.

Deaux, K. (1996.), Social Identity. U: E. T. Higgins & A. W. Kruglanski (ur.), *Social Psychology: Handbook of Basic Principles*, Guilford Press.

Deflem, M. & Pampel, F. (1996.), The myth of postnational identity: popular support for European Unification?, *Social Forces*, September, 75 (1): 119-143.

Dijkstra, S., Geuijen, K. & de Ruijter, A. (2001.), Multiculturalism and Social Integration in Europe, *International Political Science Review*, 22 (1): 55-84.

Ferić, I. (2002.), Neke sociodemografske i kontekstualne odrednice nacionalnog ponosa, *Društvena istraživanja*, 9 (4-5): 545-565.

Ferić, I. i Burušić, J. (2004.), Stabilnost nacionalnog ponosa: usporedba godine 1998. i 2002., *Društvena istraživanja*, 13 (3): 423-438.

Franceško, M., Kodžopeljić, J., Majstorović, N. i Mihić, V. (2002.), Aspekti Evropskog identiteta operacionalizovani skalom EUROID 2002, *Ličnost u višekulturnom društvu*, 4: 105-114.

Franceško, M., Kodžopeljić, J. i Mihić, V. (2004.), *Relations between European identity and socio-demographic characteristics of the inhabitants of Serbia and Montenegro*. Oral presentation. ISPP. 27th Annual Scientific Meeting: The Political Psychology of Hegemony and Resistance. Lund University (Sweden). July 2004. Conference program, p. 60.

Graumann, C. F. (1983.), On multiple identities, *International Social Science Journal*, 35 (2): 309-321.

Helms, J. (1990.), *Black and White Racial Identity: Theories, Research, and Practice*. Westport, CT: Greenwood.

Huici, C., Ross, M., Cano, L., Hopkins, N., Emler, N., Carmona, M. (1997.), Comparative identity and evaluation of socio-political change: Perceptions of the European Community as a function of the salience of regional identities, *European Journal of Social Psychology*, 27: 97-113.

Jelić, M. (2003.), *Provjera postavki teorije socijalnog identiteta na etničkim grupama*. Magistarski rad. Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 15 (2006),
BR. 4-5 (84-85),
STR. 867-890

KAMENOV, Ž. I SUR.:
ODNOS
NACIONALNOG...

Kirch, A., Rull, E. & Tuisk, T. (2001.), Group Identity Dynamics of Estonian and Polish students in the EU integration process, *Trames*, 5 (55/50), 4: 321-335.

McLaren, L. M. (2002.), Public Support for the European Union: Cost/Benefit Analysis or Perceived Cultural Threat?, *The Journal of Politics*, 64 (2): 551-566.

McManus-Czubińska, C., Miller, V. L., Markowski, R. i Wasilewski, J. (2003.), Understanding Dual Identities in Poland, *Political Studies*, 51: 121-143.

Medrano, J. D. & Gutiérrez, P. (2001.), Nested Identities: national and European identity in Spain, *Ethnic and Racial Studies*, 24 (5): 753-778.

Phinney, J. & Rotheram, B. (1987.), *Children's Ethnic Socialization: Pluralism and development*, Newbury Park, CA: Sage.

Phinney, J. S. (1990.), Ethnic identity in adolescents and adults: review of research, *Psychological Bulletin*, 108: 499-514.

Phinney, J. (1992.), The Multigroup Ethnic Identity Measure: A new scale for use with adolescents and young adults from diverse groups, *Journal of Adolescent Research*, 7: 156-176.

Pollack, D. (2000.), *European and National Identity in post-communist societies: coincidence or contrast? Think peace – elektronska verzija članka skinuta sa web stranice: <http://www.kulsoz.euv-frankfurt-o.de/Lehrstuhl/Pollack/Br%FCssel3.htm> dana 15. travnja 2003.*

Riketta, M. (2002.), Intergroup Comparisons Within the Context of Nested Self-Categorizations: Effects of Regional and National Comparisons on the Acceptance of the European Union, *Group Processes and Intergroup Relations*, 5 (2): 119-131.

Risse, T. (2003.), *An Emerging European Identity? What we know, And How to Make Sense Of It*, tekst predavanja na Sveučilištu u Helsinkiju – elektronska verzija skinuta sa službene stranice Sveučilišta u Helsinkiju: http://www.helsinki.fi/collegium/events/european_identity.pdf dana 25. travnja 2003.

Rosenthal, D. A. & Hrynevich, C. (1985.), Ethnicity and Ethnic identity: a comparative study of Greek-, Italian- and Anglo-Australian Adolescence, *International Journal of Psychology*, 20: 723-742.

Rot, N. i Havelka, N. (1973.), *Nacionalna vezanost i vrednosti srednjoškolske omladine*, IDN, Beograd.

Rothschild, K. W. (1995.), In search of a European Identity, *Kyklos*, 48 (2): 273-279.

Sidanius, J., Feshbach, S., Levin, S. & Pratto, F. (1997.), The Interface Between Ethnic and National Attachment – Ethnic Pluralism or Ethnic Dominance?, *Public Opinion Quarterly*, 61: 102-133.

Simon, B., Kulla, C. & Zobel, M. (1995.), On being more than just a part of the whole: regional identity and social distinctiveness, *European Journal of Social Psychology*, 25: 325-340.

Smith, A. D. (1998.), *Nacionalni identitet*, Beograd, XX vek.

Stryker, S., Sheldon, S., Richard, T. (1994.), Identity salience and psychological centrality: Equivalent, overlapping or complementary concepts?, *Social Psychology Quarterly*, 57 (1): 16-36.

Šiber, I. (1988.), *Psiholojski aspekti međunacionalnih odnosa*. Zagreb: Kulturno prosvjetni Sabor Hrvatske.

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 15 (2006),
BR. 4-5 (84-85),
STR. 867-890

KAMENOV, Ž. I SUR.:
ODNOS
NACIONALNOG...

Tajfel, H. (1982.), *Social Identity and Intergroup Relations*, Cambridge, England, Cambridge University Press.

Turner, J. C., Hogg, M. A., Oakes, P. J., Reicher, S. D. i Wetherell, M. S. (1987.), *Rediscovering the social group: A self-categorization theory*, Oxford, Basil Blackwell.

How Europeans see themselves; Looking through the mirror with public opinion surveys, 2001, European documentation series, European Commission, Brussels, skinuto sa službene stranice Europske unije: <http://www.europa.eu.int>, 15. travnja 2003.

Stavovi prema Europskoj Uniji – usporedni prikaz rezultata 8 valova istraživanja ankete u Hrvatskoj od 2000. – 2004. – elektronska verzija skinuta sa službenog sitea Ministarstva za europske integracije: <http://www.mei.hr>, 12. siječnja 2004.

National and European Identity and Attitudes Toward the European Integrations in Zagreb and Novi Sad

Željka KAMENOV, Margareta JELIĆ, Aleksandra HUIĆ
Faculty of Philosophy, Zagreb

Mirjana FRANCEŠKO, Vladimir MIHIĆ
Faculty of Philosophy, Novi Sad

The aim of this study was to find out if national and European identity exist simultaneously, or are they mutually exclusive. Citizens from two European countries, not yet members of the European Union, Croatia and Serbia and Montenegro, participated in this study. Participants from Zagreb and Novi Sad, 400 from each town, were selected according to their gender, age and educational level. The questionnaire consisted of various measures of the same psychological constructs: Cinnirella's European Identity Scale and National Identity Scale (1997), NAIT (Čorkalo and Kamenov, 1998) and STEIN (Franceško et al., 2002). Results suggest an orthogonal relation between national and European identity when measured with Cinnirella's scales and a moderate negative correlation when measured with NAIT and STEIN scales. The latter result confirms our hypothesis that European identity and attitude toward European integrations are not the same construct. Results on extracted dimensions of the STEIN scale and their correlations with other applied instruments were examined. Participants from both countries express a higher level of national than European identity, which was expected because national identity salience is one of the well-documented consequences in the aftermath of war.

Key words: national identity, European identity, European integrations, Croatia, Serbia

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 15 (2006),
BR. 4-5 (84-85),
STR. 867-890

KAMENOV, Ž. I SUR.:
ODNOS
NACIONALNOG...

Nationale und europäische Identität sowie Einstellungen zur Integration in europäische Strukturen bei Bürgern aus Zagreb und Novi Sad

Željka KAMENOV, Margareta JELIĆ, Aleksandra HUIĆ
Philosophische Fakultät, Zagreb

Mirjana FRANCEŠKO, Vladimir MIHIĆ
Philosophische Fakultät, Novi Sad

Mit dieser Untersuchung wollte man herausfinden, ob die parallele Existenz nationaler Identitäten einerseits und der europäischen Identität andererseits möglich ist, oder ob diese beiden Identitäten einander ausschließen. An der Untersuchung nahmen Bürger aus Kroatien sowie Serbien und Montenegro teil, zwei europäischen Ländern, die noch keine EU-Mitglieder sind. Die insgesamt 400 befragten Männer und Frauen kommen aus Zagreb und Novi Sad und sind zwischen 15 und 46 Jahre alt. Es kamen mehrere verschiedene Instrumente zur Untersuchung der angeführten Konstrukte zum Einsatz: Skala zur nationalen Identität (Cinnirella, 1997), Skala zur europäischen Identität (Cinnirella, 1997), Skala zur nationalen Identität – NAIT (Čorkalo und Kamenov, 1998), Skala der Einstellungen zu europäischen Strukturen – STEIN (Franceško et al., 2002). Ermittelt anhand der Skalen von Cinnirelli, verweisen die Ergebnisse auf das Bestehen eines orthogonalen Verhältnisses zwischen nationaler und europäischer Identität; gemäß NAIT und STEIN ist dieses Verhältnis gemäßigt negativ. Letzteres Resultat bestätigt die Hypothese, dass es sich bei der europäischen Identität und der Einstellung zu europäischen Strukturen nicht um dasselbe Konstrukt handelt. Zusätzlich analysierte man die Resultate gemäß den Dimensionen der angewandten Instrumente sowie ihr gegenseitiges Verhältnis. Bei den Umfrageteilnehmern beider Länder ist die nationale Identität ausgeprägter als die europäische. Dies entspricht den Erwartungen der Autoren, denn die Salienz der nationalen Identität ist in Nachkriegszeiten eine notorische und viel dokumentierte Erscheinung.

Schlüsselwörter: nationale Identität, europäische Identität, europäische Strukturen, Kroatien, Serbien